

Relationele ethiek als richtsnoer en leerweg

EEN BEZINNINGSDOCUMENT

1. Inleiding

Met dit bezinningsdocument sluiten we aan bij de visie en ambitie van Phoenix Opleidingen om te handelen vanuit een relationele ethiek waarop wij als professionals aanspreekbaar zijn en blijven. Daarbij willen we het ethische gesprek stimuleren en ruimte bieden aan bezinning op relationele ethiek als leerweg. Het is geschreven als achtergrond voor deelnemers aan de Ethische Code van Phoenix Opleidingen.

Iedere professional heeft weet van de vele ethische momenten in het professioneel handelen. De keuzes die je maakt in concrete situaties maken zichtbaar vanuit welke waarden je bewust en onbewust handelt. Relationele ethiek is niet iets van erbij, ernaast of erna, relationele ethiek brengt je direct bij het hart van waarachtig, professioneel handelen. Er zijn voortdurend keuzemomenten rondom ethische dilemma's, dan vraag je je af 'waar doe ik nu goed aan?' of je stelt je achteraf de vraag 'heb ik hier goed aan gedaan?'. Denk aan een situatie als: de begeleider sluit een sessie af met twee ouders en een dochter, achteraf vraagt hij zich af, was het goed om de dochter deel te laten uitmaken van de sessie?

Dilemma's doen zich in het klein en soms ook levensgroot voor. Er zijn er waar je wakker van kunt liggen. Ethiek gaat niet over dorre regels, die als dode takken met een droge 'knak' onder je voet breken. We verlangen een levende ethiek te hanteren, die in de ontmoeting ervaarbaar wordt en die je bij het hart van het ambacht brengt. Een levende, relationele ethiek die zijn sporen nalaat en die betekenisvol is. We zijn ontmoetingswerkers en hebben zowel onze lichte kanten als schaduwzijden onder ogen te komen, te doorleven, te integreren, te belichamen. Wie de tijd neemt om zich te bezinnen op het eigen doen en laten vanuit de vraag 'wat valt hier voor mij te leren?', oefent zich in een levende ethiek en daar willen we met dit bezinningsdocument liefst in ontmoeting met elkaar toe bijdragen.

Relationele ethiek

Ons diepste wezen is relationeel en ethisch handelen begint in relatie. Alle leren en zich ontwikkelen van professionals binnen Phoenix Opleidingen rust op de draagbalk van ontmoeting en relatie. Relaties zijn ingebed in een doorgaand proces van elkaar ontmoeten vanuit ordening, plekbesef en samenhang. Zonder werkelijke ontmoeting ontstaat er geen betekenis. Alle begeleiding is gericht op het van binnenuit handelen van begeleider naar deelnemer en andersom. Iedere betrokkene in het leerproces is leerling van het leven. Iedere professional heeft weet van de vele ethische momenten in het professioneel handelen. De keuzes die je maakt in concrete situaties, maken zichtbaar vanuit welke waarden je bewust en onbewust handelt. Vakmanschap en ethische sensitiviteit gaan hand in hand. De ethische relatie vaart op nabijheid, aanraakbaarheid, aanspreekbaarheid en op de bereidheid je verantwoordelijkheid te nemen voor je handelen en voor de consequenties daarvan. Het gaat daarbij zowel om de intra-persoonlijke relatie, van ik tot het zelf, als over interpersoonlijke relaties, van ik tot jij, alsook in de derde plaats over transpersoonlijke relaties van alle betrokkenen tot een groter geheel, tot een samenhang die eenieder verbindt in een omvattender werkelijkheid. Binnen deze relaties zoeken deelnemers naar ordening, betekenis en samenhang in hun hunkering naar heelheid te midden van gebrokenheid en naar wijsheid te midden van niet weten.

De uitgangspunten autonomie, heelheid, identiteit, integratie en zingeving staan als pijlers onder de leerfilosofie en onder de ethische beweging die vanuit Phoenix ontstond. Ze geven de ambitie aan, ze zijn bedoeld als vertrekpunten en richtingwijzers voor professionals die samen een leerweg met een horizon willen ontwikkelen. Gaandeweg kwamen wij *Vensters op Leren*¹ op het spoor die het werken met de uitgangspunten mogelijk maken en die er tevens condities voor zijn.

Ethische relatie als richtsnoer en leerweg

In 25 jaar rijpte het leren tot een inbedding van de uitgangspunten in een leerfilosofie en een relationele ethiek die kaders biedt en tegelijkertijd een leerweg is. De relationele ethiek vloeit voort uit onze leerfilosofie waarin je als cursist geschoold bent. Dit bezinningsdocument met illustraties van ethische dilemma's beoogt een kader te bieden waaraan iedere professional zich in het professioneel handelen kan ijken om op koers te blijven. De ethische relatie is een existentiële, morele en spirituele leerweg; iedere paragraaf in deze tekst is ook een leerlandschap. Dat biedt je toegang tot een verruiming en verdieping van het zich ethisch 'verhouden' tot jezelf, tot de ander, en tot levensvragen en -dilemma's in professionele begeleidingssituaties.

Veel leesplezier!

¹Passe-Partout

2. De ontmoeting als de moeder van alle interventies

In de professionele praktijk bepaalt het aangaan van de dienende relatie waarbinnen betekenisvolle ontmoetingen plaatshebben de kwaliteit en diepgang van het leren: zonder werkelijke ontmoeting wordt geen zin en betekenis ontdekt. In de ontmoetingsruimte voltrekt zich het rijpen en leren en worden relationele begrippen in de integratie tussen binnen en buiten opgenomen. Leerthema's krijgen in de ontmoeting gestalte, binnen de levende structuur van een gehecht contact, waarin je er voor elkaar toe doet. Dan is er een bodem voor experimenteren, voor mogen vallen met de uitnodiging om het opnieuw te proberen. Liefde en pijn, verlangen en gemis, acceptatie en confrontatie vinden er een plek.

In elk leerproces zijn wijzelf in het geding; elk leren van de ander is een spiegel naar onszelf. Benaderbaar, aanraakbaar, aanspreekbaar zijn, is ook een leerweg. Wij openen en sluiten ons, we kunnen de ontmoeting met de ander vanuit onze defensies en externe grens aangaan en onze binnenwereld uitsluiten. Als we ons eigen innerlijk nog niet voldoende kennen, kunnen we de ander niet zien en ontmoeten.

Elkaar toegewend en toegewijd

De voedende, betekenisvolle professionele relatie vraagt de toewijding van beide partijen, die samen een betrekking aangaan (Rosa, 2016). Dat kan, afhankelijk van de professionele context waarin je werkt, een relatie één op één zijn tussen een trainer en cursisten, tussen leiders en leden of tussen collega's onderling. Phoenix leidt een keur aan beroepsgroepen op en al die professionele relaties staan in het teken van iets van waarde ontdekken, binnen een omgeving die de relatie kleurt en de grenzen ervan bepaalt. De verscheidenheid van beroepsgroepen heeft ook een overeenkomst in de relationele ethiek: in de professionele relatie ben je deelnemer in de relatie, waarin je een andere plek en taak hebt dan de ander(en). Je biedt een betekenisvolle relatie waarin een wederkerige ontmoeting mogelijk is, binnen een professionele context die als waardevol ervaren kan worden. De ethische dimensie van de relatie blijkt uit de ontmoetingsruimte die je schept; je zorgt dat je zelf aanwezig bent en je laat de ander vol toe, toont je ontvankelijk voor de vraag aan de wereld die hij heeft en leeft. Dit maakt je verantwoordelijk voor de situatie, voor de ander en voor jezelf.

Elkaar wakker en tot leven roepen

Keer op keer komen we door de ander tot leven; de ander roept ons wakker en wij roepen de ander wakker. De ander roept je op om tevoorschijn te komen. Door je te laten roepen en de ander binnen te laten, geef je gehoor aan het ethisch appèl dat die ander op je doet. Dit vraagt van jou om binnen te laten, aan te nemen en in te sluiten, wat je misschien in eerste instantie liever buiten laat. De weg nemen die jou koos is dan ook een belangrijk uitgangspunt in het je laten roepen om tevoorschijn te komen. Daar waar we samenvallen met onze weg, reageren we gewoontegetrouw op de ander en diens vraag vanuit het morele stelsel waarin we ingesponnen zijn, in de tradities waarin we zijn grootgebracht. In onze reacties zijn

we geneigd onze weg op die van de ander te leggen. Dan is er geen ethische relatie mogelijk; er is geen ontmoetingsruimte tussen jou en de ander, waarin het groei-zame betekenisvolle proces kan gebeuren. Om ons wakker te laten roepen, moeten we ons bewust worden van onze ingeslagen, ingesleten weg.

Wederkerigheid

Het geheim zit hem in de wederkerigheid van het contact. Je laten raken, je verbinden met een medemens en in contact te staan met zijn of haar ziel. Zo'n contact voedt en inspireert, ook al is het spannend of confronterend.

De begeleider denkt terug aan haar cliënte, die vandaag voor het eerst kwam. De cliënte gaf een helder beeld van wat ze kwam doen en waar ze mee aan de slag wilde. In de intake ontdekte de begeleider dat wat er met de cliënte aan de hand is, haar competentie te boven gaat. Ze had gezegd: 'Ik kan niet met je werken, je bent te beschadigd.' De cliënte had haar verwonderd aangekeken. Te beschadigd? Zo had ze nog nooit naar zichzelf gekeken. Achteraf voelt ze zich schuldig naar haar cliënte, dat verdiende niet de schoonheidsprijs!

Werkelijke ontmoeting van hart tot hart vereist transparantie en authenticiteit. Het is een worsteling met open vizier, waarin jij en ander zich beiden waarmaken en beseffen omvat te zijn door een groter veld. Met de ogen van het hart zie je wat er werkelijk toe doet en kun je ieders verhaal aannemen en aanwezig laten zijn zonder oordeel, inclusief verlangen en gemis. Inleving en mededogen zijn de bijzondere talenten van het hart. Een echte ontmoeting laat sporen na. Hoe meer je woont in je eigen levensverhaal, hoe eenvoudiger het wordt om mee te reizen. De wederkerigheid in de ontmoeting opent de zin-ontdekkende dimensie.

Cruciaal in iedere ontmoeting is dat je als mens uniek en van betekenis bent en dat je daar ook weet van hebt. Dat is de basis om je steeds weer opnieuw toe te leren vertrouwen aan het leven. Als begeleider is het nodig dat je daarin ook jezelf laat zien in je kwetsbaarheid en kracht. Vanaf het moment dat je ook je eigen geschiedenis en verhaal aanneemt, kun je met anderen aan de slag.

Ontmoeting als werkruimte

Iedere ontmoeting schept een werkruimte, die ook een onderzoeksruimte, een dialoogruimte en een denkruimte is. Deze ontmoetingsruimte is een oefenplaats om nieuwe ontdekkingen te doen, te spelen, inspiratie op te doen, verwondingen een plek te geven, veranderingen toe te laten en zin te ontdekken in wat mensen in deze wereld overkomt. In de ontmoeting als werkruimte onderscheiden we vier dimensies:

- de ontmoetingsruimte van de begeleider met zichzelf en zijn eigen binnenwereld;
- de ontmoetingsruimte van de ander met zichzelf en zijn eigen binnenwereld;
- de dialogische ruimte tussen beide
- en de grotere ruimte die het geheel draagt.

De eerste ruimte is je uitgangspunt, je bent in je eigen lijf en je gebruikt je eigen innerlijke waarneming en je antennes. Waar je van binnen sluit, moet je jouw eigen leerlusjes lopen. De tweede ruimte kan zich openen wanneer jij als begeleider vanuit de eerste ruimte getuige en gids kunt zijn.

De begeleider maakt de afspraak met haar cliënt om hem te leren zijn angst te reguleren. Hij is zover dat hij dat nu kan. Iedere keer dat zij overweegt het traject te beëindigen, laat zijn paniek weer op. Haar eigen onrust groeit ook, deze cliënt laat haar niet meer los. Ziet ze iets over het hoofd? Waar doet ze goed aan?

Vanuit de eerste en de tweede ruimte wordt de derde ruimte geroepen: de dialogische ruimte tussen jou en de ander. Hier doen zich in de wisselwerking tussen jullie beiden betekenisvolle verschijnselen voor, als boodschappers waar je mee kunt werken om de dialogische ruimte verder te verdiepen. De vierde ruimte is het dragend verbonden veld, een ruimte die jou en de ander samen draagt en omhult.

Presentie grondt de ethische relatie

In de ethische ontmoeting en relatie is de eerste ruimte de sleutelpositie; vanuit de ontmoeting met jezelf, kunnen de andere drie ruimten ontsloten worden. In het leren ontdekken op welke onbewuste velden je ik berust, leer je je toevertrouwen aan de wereld waar je uit voortkomt of aan de archetypische grootheden daar weer aan voorbij. Dit grondt je presentie en presentie grondt de ethische relatie.

3. De diepere wetten van het leven eren

Phoenix schoolt cursisten in het inoefenen van een ethische sensitiviteit voor wat er speelt, die vertrekt vanuit wat met het bestaan gegeven is, met eerbied voor de diepere wetten van het leven. We koersen op de ordening en de levensbeweging die in het leven besloten ligt, met de polariteiten die daarmee gegeven zijn, die ons groeien en ontwikkelen mogelijk maken. De levensbeweging is een weg van binnenuit; zij stuwt ons voort tot diepere niveaus van rijpheid. De ziel verlangt dit van ons. In het ambacht van mensen die met mensen werken, is dit een basisprincipe. We zijn tot leren bedoeld, een proces dat niet ophoudt. Dit speelt zich op verscheidene dimensies af: de universele wetten van het leven, de unieke levensloop van elke mens en de erfenis van ons systeem van herkomst. In overeenstemming komen met het leven zoals het is, inclusief wat rauw is aan het bestaan, vraagt van ons om veel aan te nemen.

De cliënte wordt in de gevangenis bezocht door een begeleider. Ze worstelt met een groot schuldgevoel, ze heeft haar baby gedood. De begeleider ontwijkt de schuldvraag van de vrouw en wijst haar op haar eigen getraumatiseerde verleden. Een vervangend begeleider die de vrouw een tijdje later bezoekt krijgt ook weer haar vraag: heb ik schuld? 'Ja,' zegt de vervangend begeleider, 'je hebt je schuldig gemaakt aan een daad waarin je je kind hebt gedood.' De vrouw ademt diep in, het is alsof ze ineens terugkeert tot de realiteit.

Ordering, levensbeweging en plekbesef zijn in de ethische relatie dragende principes; vanuit plekbesef heb je oog voor uitgelijnd zijn, voor samenhang en dien je de heelheid. Je weet wat voor je bestemd is en wat niet en wat je wel en niet kunt maken. Plekbesef is het 'van waaruit' je in de ethische relatie tot de ander staat, op de ordeningen van het bestaan en de levensbeweging gericht. Plekbesef is een kritische succesfactor, het gaat over het 'van waaruit' we vertrekken in contact. Plekbesef gaat ook over de geest waarin de professionele relatie plaatsvindt; een therapeut en een cliënt, een leider en leden, een coach en een coachee geven de aard, de bedoeling, ieders taken, contracten en grenzen weer. Het aannemen van de eigen plek in de orde der dingen vraagt innerlijk werk, zodat we leren ervaren wanneer we van onze plek zijn en hoe we er weer naar terugkeren. Vanuit de geordende plek kunnen we een relatie faciliteren die overeenstemt met het leven en zijn stromen. Plekbesef is een dragend principe in de ethische relatie en plekbesef is te begrijpen en ervaren in het licht van de gegevenheid van het bestaan. Inordenen is een aannemende beweging, ingeordend zijn biedt plekbesef. Hier hebben we weet van de plek van waaruit we zowel kunnen leiden als dienen. Door te koersen op de bestaansgegevenheid en onze plek daarin, komen onze mores over goed en kwaad in een ruimer perspectief te staan.

Het overstijgen van onze moraal

In elk systeem – het systeem van herkomst, het huidige systeem waarin je leeft, het werksysteem en de plek in de maatschappij – speelt er een dynamiek van schuld en onschuld. Naarmate we meer stilstaan bij de werking van het geweten, worden we ons ervan bewust hoe ons eigen handelen en dat van de mensen met wie we werken hierdoor bepaald wordt. Schuld en onschuld komen dan telkens in een ander licht te staan en het wordt steeds duidelijker hoe ze elkaar wederzijds beïnvloeden. Wat binnen een individuele begeleiding een gevoel van onschuld geeft, kan vanuit de context van een groter veld schuld oproepen. We zitten als een draadje in een web, trekken aan een draadje brengt trillingen teweeg in het geheel. Schuld en onschuld krijgen betekenis in relatie tot iets of iemand. Ethische reflectie faciliteert je om de moraal van de groep te overstijgen. Door vanuit verschillende perspectieven te leren kijken, ontwikkel je een ruimere blik.

De begeleider luistert naar het verhaal dat haar cliënte haar vertelt: haar Nederlandse moeder raakte zwanger tijdens de oorlog, ze viel voor een Duitse soldaat en de liefde was wederzijds. Haar moeder verheimelijkte de identiteit van de vader van haar kind en hield die lange tijd ook voor haar dochter verborgen. Pas later vertelt ze haar over de korte liefdesrelatie die ze had met haar vader, een relatie die destijds onmogelijk openbaar gemaakt kon worden. De cliënte zegt blij te zijn met de onthulling van haar moeder en toch worstelt ze er ook mee. Daar wil ze mee aan de slag. Afwachtend kijkt ze de begeleider aan. De begeleider voelt een lichte paniek in zich opkomen. Ze krijgt haar vinger er niet op; wat staat haar nu te doen?

Naarmate ons geweten in diepere lagen geworteld is, als kind van onze (voor)ouders, als mens onder de mensen, volkeren en rassen, als bewoner van de aarde en deel

van alle leven dat zich daarop voordoet, ervaren wij de dynamiek van schuld en onschuld op al deze niveaus. Dit perspectief overstijgt het persoonlijke vlak veruit. De velden van gewoontes en gebruiken, het geweten en het besef van goed en kwaad ontwikkelen zich voortdurend in relatie tot de kleine en grote gehelen waarmee we verbonden zijn. Dit verschuivende beeld vraagt dan ook een doorgaande reflectie op onszelf, zodat we als professional blijven groeien in het winnen van innerlijke ruimte. Zodat we meer en meer binnenlaten, insluiten en herbergen. Uit het besef dat ook wijzelf ingebed zijn in een groter geheel vloeit een werkwijze voort waarin we onze uitgangspunten betekenisvol richting kunnen geven. De koers van 'dit kan wel' en 'dit kan niet' hangt dan samen met een innerlijk kompas. Vanuit ordening en plekbesef weet je steeds beter wat je in de ontmoeting wel en niet kunt maken. Je raakt thuis in het onderscheid tussen wat aanvaard moet worden en wat er te leren en ontwikkelen is. In de zoektocht naar antwoorden op vragen, ervaar je je bescheiden plek.

4. Het hart als werkruimte

Phoenix geeft het hart een centrale plaats in ethiek. Ethisch handelen is geworteld in het hart, is van de menselijke maat en is verankerd in mededogen. Het rust in een grotere bedding waar voor alles een eigen plaats is en het oordeel verstomt. Vanuit mededogen durven we dieper te voelen en verder te kijken. We zijn deelnemer, toegankelijk voor wat er bij onszelf en de ander speelt. Dan kunnen we ook een ruimte creëren voor datgene waar we het liefst van weggaan en ons gewaar zijn van wat is. In de wetenschap hoe belangrijk het is om met milde ogen te kijken naar hoe ieder van ons zijn levensweg gestalte geeft en wat het vraagt om ruimte te maken tussen jezelf en het verleden en vrij in het nu te staan. Aandacht schenken, gewaarzijn ontwikkelen en toewijding aan ons eigen onontgonnen leerlandschap – het besef van blinde vlekken, ook als we ze zelf nog niet kunnen zien – blijft een uitdaging. Het belichamen van de terugkeer tot verbinding, telkens opnieuw ook onze eigen gang gaan door het labyrint, op zoek naar een verborgen waterplaats – is de conditie voor een waardige leercontext en ontmoetingsruimte. Een ambacht van het hart is gestoeld op de relatie van mens tot mens. Het ethisch appèl van de ander is daarbij leidend.

Met de ogen van het hart ben je in staat om zonder oordeel te kijken en aan te nemen hoe het is, bij de ander en bij jezelf. Met het hart als zintuig van deelname blijf je deelnemer in de relatie en geen toeschouwer die erbuiten staat. Met het aannemende hart zorg je ervoor dat je de ander en het andere binnenlaat, terwijl je in die beweging ook hart voor jezelf houdt. Het hart geldt van oudsher in verscheidene culturen en mystieke tradities als zetel van liefde en gevoelens van verbondenheid. Het is ons zintuig van deelname in de relatie, het symboliseert ons vermogen om lief te hebben, om empathie, mededogen en compassie te ervaren. Leren hoe we ons hart kunnen openen voor onszelf en de ander is een inademende,

aannemende beweging en een terugkerende opgave. In ons ambacht geldt de wetmatigheid dat we de ander slechts datgene kunnen leren wat we in ons eigen lijf toegelaten hebben en waar we ons hart naar binnen toe voor opengesteld hebben. We hebben tijd en ruimte nodig om ons hart weer te verbinden met dat waar we het ooit voor hebben afgesloten. In het vormen van onze persoonlijkheid sloten we ons af voor ervaringen die wij nog niet in onszelf konden integreren, dat is een gegeven. In onze afsplitsingen missen we de verbondenheid. Daar stroomt het niet in ons, daar stukt het. Het ambacht van het hart vraagt dat je het uitgeslotene leert aannemen, om de verdeeldheid in jezelf te integreren. Hoe meer je aanneemt en insluit, hoe ruimer je hart als werkruimte wordt. Vanuit de plek die er voor je is, kan je je op de bron van het bestaan en zijn ordeningen verlaten. De werktuigen van het hart als ambacht zijn: verbonden aandacht, gewaarzijn en toewijding. Het peilinstrument is stilte. De gave en opgave van het hart in het ambacht is, keer op keer, de terugkeer tot verbinding.

5. Uitgangspunten; vertrekpunt, richtingwijzer en bedoeling

De leerweg van mensen gaat langs een aantal grote levensthema's. Het is een leerweg die je zelf gaat en een leerweg die je in de ontmoeting en in relatie met de ander als uitgangspunt, leidraad en bedoeling kunt bewandelen. Het is in de ontmoeting met de ander dat het ik zichzelf ontdekt, zowel in de gebondenheid met het systeem van herkomst als in de keuzevrijheid om vanuit de plek waar gewaarzijn woont richting te kiezen.

In het werken met de uitgangspunten gaat het telkens om het leren bewegen in polariteiten, zodat er bewegingsruimte, gewaarzijn en keuzemomenten ontstaan. De polariteiten die in de ontmoeting verschijnen, kunnen op twee niveaus verstaan worden: als de dynamiek tussen het ik en het zelf (het intrapersonlijke van jou als professional en het ik-en-zelf van de ander) en op het niveau waarop het tussen jullie beiden verschijnt in de dans tussen het ik-zelf van de begeleider en het ik-zelf van de ander (interpersoonlijk), waarbij de ander de voorrang heeft vanwege zijn of haar ethisch appèl.

Autonomie, de dans tussen schaamte en twijfel

Autonomie betreft het vermogen van de mens om zijn bestaan vorm te geven in relatie tot anderen. Autonomie gaat om keuzevrijheid en keuzeverantwoordelijkheid en de spanning daartussen. Als levensbeweging is autonomie een levenskracht die ons van binnenuit aanzet tot zelfstandigheid, waarin we ons bestaan vormen in relatie tot anderen. De ervaring van autonomie in het persoonlijk en professioneel handelen is belangrijk voor het gevoel van persoonlijke waardigheid, kracht en zelfvertrouwen. In de ontwikkeling van een autonomieebesef kom je angst, twijfel en schaamte tegen. In de begeleiding kan de autonomie tussen

het ik en de ander bekrachtigd worden, danwel verzwakt. Het vraagt sensitiviteit voor de signalen van de ander, voor signalen in jezelf en voor signalen in de dynamiek tussen jou en de ander. Ook vraagt het responsiviteit, om een autonomie-bekrachtigend antwoord te geven, daarin dans je de dans van getuige en gids.

De cliënt is een man van 53 en hij komt vandaag voor het eerst. Hij gedraagt zich vriendelijk en uiterst zorgzaam en doet dat vanuit een stem en houding van een lieve kleine jongen. De vrouwelijke begeleider vraagt wat hij wil drinken. 'Koffie, lekker!', zegt hij. Als ze koffie met warme melk aanbiedt, is hij verguld: 'Oh ja, lekker! Dat maakte mijn moeder ook altijd voor mij!' Op de vraag wat de aanleiding is om te komen, brengt hij zijn probleem met vrouwen in. Hij wil graag een vriendin, maar de relaties houden niet lang stand. Hij kijkt daarbij de begeleider met enige wanhoop aan. 'Ik krijg de indruk dat je in iedere vrouw een moeder zoekt die voor je zorgt. Misschien wil je ook graag van mij dat ik voor je zorg. Het kan maar zo zijn dat een vrouw dat in eerste instantie ontwapenend vindt, maar als zij een partner wil, dat ze daar in tweede instantie op afhaakt. Als je hier komt werken aan partnerrelaties, dan lijkt het mij kansrijk dat je dat doet vanuit de volwassen man die je bent. Daar ben ik je graag bij van dienst!'

Autonomie als innerlijke waarde die het handelen richting geeft, ontwikkelt zich in de wisselwerking met het veld van betekenisvolle relaties waarin eenieder opgroeit. In dat veld zijn we ook verstrikt geraakt in relaties die onvrij maken, afhankelijk en gebonden, en waar ook pseudoautonomie, gestoeld op verlies van onderlinge verbondenheid en een zinvol zijnsverband waar niet langer op teruggevallen kan worden, deel uitmaken. Hier liggen de eerste indrukken voor de basale ervaring van zelfvertrouwen, het vertrouwen opgenomen te zijn en gedragen te worden door het leven als omvattend zinsverband.

De presentie, ogen en oren van betekenisvolle anderen die jouw levenspad kruisen zijn hier heel belangrijk. Ervaringen van afwijzing en verraad kunnen schaamte en diepe twijfel en angst veroorzaken. Zij kunnen een mens het gevoel geven dat de grond onder het bestaan wegvalt. Op basis van ervaringen van liefdevolle verbondenheid en van afstemming in de ontmoeting, kan een deelnemer gaandeweg zijn of haar zoektocht naar de eigen autonomie versterken binnen het veld van relaties waarin hij of zij is ingebed. Hoe meer je deelnemer kunt zijn aan een groter zinsverband, des te meer kan autonomie als zelfregulering in relatie tot bloei komen en de onderlinge verbondenheid versterkt worden.

Autonomie als uitgangspunt blijkt uit plek- en grensbesef in de relatie met jezelf, met anderen, met de wereld om je heen en met het dragende geheel. Van een professional vraagt dit een open hart en een houding van mededogen om schaamte, angst en twijfel van de ander er te laten zijn om vervolgens de weg naar zelfvertrouwen vanuit diepe verbondenheid met het zijnsverband samen nader te verkennen in een veilige context. Tegelijkertijd vraagt het van de professional om zich in innerlijke verbinding met de eigen vitale levenskracht te voeden. Belichaamde presentie, de gehechte relatie en de grote ruimte zijn in het ontmoeten van het thema autonomie dragende principes.

Heelheid, de dans tussen gebrokenheid en herstel

Heelheid is de leerweg van het onder ogen komen en hanteren van kwetsuren. Als toestand is heelheid een staat waarin je jezelf als een eenheid of totaliteit ervaart, terwijl je je tegelijkertijd opgenomen weet in een groter geheel. De zoektocht naar heelheid ligt in de weg van de mens besloten. Het is een omvormingsproces op de weg van gebroken zijn naar heel worden.

De cursiste neemt nu al een paar maanden deel aan de driejarige opleiding in Professionele Communicatie. In de intervisiegroep krijgt de cursiste telkens de feedback dat haar intervisiemaatjes bang van haar worden. Van haar scherpe tong, van haar liefde voor het zich direct uiten in wat ze waarneemt. Ze zoekt supervisie. 'Liefde voor de waarheid he?' zegt de supervisor. 'Jazeker!', zegt ze. 'En hoe is het met de waarheid voor de liefde?', vraagt de supervisor. Dat brengt de cursiste in de war. 'Ja,' vervolgt de supervisor, 'hoe is het met je liefdevolle betrokkenheid gesteld? Ga eens terug naar je geschiedenis, voor wie was je zo bang? Aan het einde van de sessie heeft ze voor het eerst contact met haar eigen angst.

Heelheid heeft te maken met het aannemen van delen van je persoonlijkheid waarmee je door fusie en splitsingen geen verbinding meer hebt. Het is een dynamiek die we als een roep om éénwording in verschillende fasen van ons leven tegenkomen. In heelheid als levensbeweging gaat het erom jezelf als geheel te erkennen met alles wat daar is, vreugde en verdriet, extase en pijn, verlangen en verraad. Zolang je jezelf beschermt tegen de pijn van het gebroken zijn, blijf je afgescheiden en uit de eenheid. Door je wonden te verzorgen en de beweging van de magische liefde onder ogen te zien, het leven en lot van de ander te respecteren, de liefde die naar je toestroomt werkelijk toe te laten, ontstaat er rust op de plek waar je leeft en werkt. Heelheid is ervaarbaar waar het gebonden zijn en gebroken zijn doorbroken wordt en de eenwording hersteld wordt. Het is de taak voor de deelnemer om het innerlijk gevecht in het opgeven van oude patronen aan te gaan en de magische taak van het oude te transformeren naar een helende taak. In de ontmoeting worden oude wonden aangeraakt en wordt tegelijkertijd de toegangspoort geopend naar heling, een weg terug naar het hier en nu. Als begeleider belichaam je dit levensthema ook zelf. Inordening, het dienen van de levensbeweging en het eren van de criteria van hechting, zijn in het ontmoeten heelheid-dragende principes; je dient het uitgelijnd raken op de plek die er voor de ander is.

Identiteit, de dans tussen ik en zelf

Identiteit is de ontwikkelweg om te worden wie je in essentie bent en wilt zijn. Onze identiteit rijpt en leert in de velden van relaties waarin we ons inspannen in gebruiken, gewoontes, regels, codes en wetten die aan ons overgeleverd werden; identiteit is ingebed in traditie. In het vormen van onze identiteit pasten we ons ook aan en sloten we mogelijk delen van onszelf uit, stakten onze ontwikkeling in bepaalde fasen. De ontwikkeling van identiteit voltrekt zich langs twee polen: het je vereenzelvigen met de ander en het beleven van onderscheid. In deze dynamiek van toenadering en verwijdering, identificatie en separatie, vastpakken en loslaten

doen we groeizame en beperkende ervaringen op. Tijdens de identiteitsontwikkeling gaan we daarbij ook vaak van onze plek af. Soms al op heel jonge leeftijd geven we delen van onszelf op en vinden we die verbonden plek die er voor ons is, niet vanzelfsprekend weer terug. Ons ik-en-zelf is een resonantieveld; een weergave van een veel groter referentiekader waarin bijvoorbeeld de schaduw, het ouderlijk en voorouderlijk veld en archetypen een belangrijke rol spelen. Je draagt dit resonantieveld als betekenisvol geheel van energie en informatie, bewust en onbewust, verbaal en non-verbaal over in het contact met anderen. Middels het resonantieveld installeer je je referentiekaders, patronen en dynamieken in de relatie. Zo bepaal je onbewust wat er in de ontmoeting al dan niet mag gebeuren.

In therapie klaagt de cliënt over de leden van zijn familie. Hij geeft daarbij aan, dat hij niet bereid is om zijn eigen leerbewegingen in de relaties tot zijn ouders, zus en broertje aan te gaan. De begeleider adviseert hem om alle familiebanden te verbreken. Dat doet hij, en hij laat de leden van zijn familie ontsteld achter. Zelf komt hij in een diepe vertwijfeling. Deed hij hier nou goed aan? De begeleider worstelt op zijn beurt met dezelfde vraag.

Resonantie in het begeleidingswerk is het verschijnsel dat zich voordoet in het veld van overdracht van energie en informatie tussen twee of meer mensen; deze overdracht vindt middels resonantie plaats. Het resonantieveld is de totaliteit aan trillingen – energie en informatie – die je bij je draagt en die je in je overdracht meegeeft. Door middel van specifieke resonanties in je resonantieveld zoek je onbewust overeenkomstige trillingen bij de ander. Wie bijvoorbeeld de trilling van het lijden kent, weet het lijden in de ander feilloos te vinden en fuseert er gemakkelijk mee. Het resonantieveld van de een, ontmoet het resonantieveld van de ander en dat brengt onmiddellijke reacties teweeg; ze vinden plaats voor je er erg in hebt. Het is dus niet de vraag of je resoneert, maar wat je met deze informatie doet; hoe je je gewaar kunt worden van resonantie en hoe je ermee kunt werken in het ambacht.

Het scharnierpunt dat het veld van potentieel opent, het kritische rotatiepunt, ligt in het vermogen van jou als begeleider om te blijven bewegen in bewogenheid in de ontmoeting met cliënten. Zo opent een veld van mogelijkheden zich, voor jou en voor de mens met wie je werkt. In dit 'je openen en sluiten', heeft de ander de voorrang in de weg naar menswording door zijn of haar ethisch appèl. Vanuit dit gegeven is voorgaan in de leerbeweging een dragend principe, je kunt ontvankelijk zijn en voorleven, in alles wat je zelf aangenomen, geleerd en geïntegreerd hebt.

Integratie, de dans tussen binnen en buiten

Integratie is het vermogen om de vruchten van het leerproces vorm te geven in verschillende levenscontexten en -situaties. Integratie is een proces waarin uiteenliggende componenten samensmelten tot één geheel. In ons ambacht gaat integratie over rijpen, groeien en leren en het ons eigen maken van de leertaak zowel naar binnen toe (inzicht en ervaring) als naar buiten toe (taak, vormgeving). De weg van integreren als proces betekent dat iedere deelnemer thuis raakt in de te

leren taak en daarin ook zijn of haar eigen stem, ritme en routine ontdekt. Deze leertaak kan de deelnemer leren belichamen en krijgt handen en voeten in iedere ontmoeting met deelnemers die hij of zij gaat begeleiden. Integratie gaat over 'waar worden', alle leren dat werkelijk in het lijf is gekomen, kan waargemaakt worden, kan zich manifesteren. Zo krijgt het geleerde betekenis en kan het voortgedragen worden. Als de leertaak naar binnen toe is aangenomen, laat zich dat ook zien in het toegenomen verantwoordelijk, wijs en zinvol handelen van deelnemers naar buiten toe.

Ze begeleidt een jonge studente die te veel hooi op haar vork neemt en die daar niet mee lijkt te kunnen stoppen. Na de 10 afgesproken sessies is er veel voorbijgekomen, de cliënte weet nu wat haar te doen staat, ze kent haar motieven en ze weet van stoppen en keuzes maken. In de laatste sessie evalueren begeleider en cliënte samen het traject. Iets zit de begeleider niet lekker; het onderliggende thema van depressie en angst is niet meegenomen en terugvalt op de loer. Het contract is afgerond, maar het onderliggende thema is zelfs nog niet aangeraakt. Innerlijk twijfelt ze, zal ze een vervolgtraject voorstellen?

Alleen vanuit integratie van polariteiten kunnen deelnemers zich verantwoordelijk maken voor hun handelen en de effecten en consequenties daarvan doorzien. Zo ontstaat er bewegingsruimte. Integratie als dragend principe is op te vatten als een dans tussen binnen en buiten. De begeleider in de ontmoeting kan door een krachtige begeleiding van 'buiten' de deelnemers in staat stellen om hun binnenste te spiegelen. Zodoende kunnen zij ervaringen van fragmentering en verdeeld zijn integreren. Gaandeweg leren deelnemers daarin ook met tegendelen als mannelijk en vrouwelijk en verlangen en gemis om te gaan. Alleen als een begeleider de rol van stevig buiten op zich neemt, durven deelnemers de tocht naar binnen te maken en ook de schaduwkanten en pijnlijke ervaringen in zichzelf onder ogen te zien.

Verantwoordelijkheid kan iemand in een werkrelatie pas opnemen als hij of zij sensitief is geworden voor de aanspraak van degene tegenover hem. De ander die hem oproept hem of haar te erkennen in veerkracht en kwetsbaarheid. Samen met de ander(en) kan de begeleider de speelruimte vergroten om grotere verantwoordelijkheid op zich te nemen. Integratie is letterlijk een dragend principe in het leren, wat eerst nog een idee of doel was, is nu in het lichaam opgenomen en kan van betekenis zijn en voortgedragen worden. Integratie vraagt een belichaamd 'buiten' dat wat er te leren valt voorleeft. Dat geldt voor alle leren en in het bijzonder voor leren rondom relationele thematiek in de verschillende dimensies van het menszijn.

Zingeving, de dans tussen dag en nacht

Zingeving is de zoektocht naar betekenis in levensgebeurtenissen en om zin te geven aan het bestaan. Zingeving als streven, is gekoppeld aan het verlangen om betekenis te geven aan dat wat op ons pad kwam en aan de rouw om wat er niet kan zijn, hoe graag we dat ook willen. Deze zoektocht bevestigt de essentie van ons mens-zijn. Het beamen van wat er speelt in ons levensverhaal, inclusief het pijnlijke,

het onverteerbare. Of we met milde ogen terug kunnen kijken, hangt erg af van het vermogen om vanbinnen rond te komen met hoe het is. Genomen gemis opent zingeving en inspireert tot een diepe verbintenis met het leven zelf. Al lijkt het misschien een activiteit, zingeving is vooral een innerlijke beweging. Rouw 'verwerkt' ons eerder dan dat wij aan de gang gaan om het voor elkaar te krijgen. Overgave aan dat wat niet te veranderen valt, ontstaat als het tijd is. In de gang door de nacht, langs intens verzet tegen het onbegrijpelijke en langs het grote niet-weten, kan er uiteindelijk iets anders oplichten. Er wacht een nieuw geboortepunt waarin het lot kantelt naar bron en bestemming. Dit geeft de reis van de dappere ziel een onverwacht gevoel van vervulling: een verborgen schat vanuit de grond van het bestaan.

Zin ontdekken is het proces van met alle vermogens zin onderkennen in het beleven van paradoxale levensgebeurtenissen. Levenservaringen zijn allemaal ambigue, een mix van ervaringen van pijn en vreugde, verdriet en vrolijkheid. Zin vinden staat op de ene pool en zin verliezen op de andere pool in deze ellips die de levensdynamiek weergeeft. Het is een doorgaande dynamiek waarin momenten van zin ervaren en ontdekken afgewisseld worden met momenten van zinloosheid en zinverlies.

De begeleider heeft al lange tijd een succesvolle praktijk in de individuele begeleiding. Nu wil hij zich gaan richten op het begeleiden van partnerrelaties. Hij neemt het initiatief om in de zomer een week lang een landhuis in Frankrijk te huren, een mooie locatie om een week met partnerrelaties te werken. Aan het einde van de eerste dag van het programma zit hij met zijn handen in het haar. De individuele begeleiding gaat hem goed af, maar op de dynamieken in relaties heeft hij zich lelijk verkeken. Na de eerste dag zet hij het programma stop. Iedereen keert ontgoocheld huiswaarts, inclusief hijzelf.

Zin ontdekken is een wezenlijk menselijk vermogen om zin te ervaren in wat je doet. Dit overkomt je in het heen en weer gaan tussen zin verlenen en zin ontvangen, actief en passief. Zin ontdekken is verbonden met het verlangen betekenis te verlenen aan dat wat op ons pad komt, aan positieve gebeurtenissen alsook aan de rouw over wat er niet kan zijn. Die zoektocht raakt de kern van ons menszijn. Op die reis die ieder mens onderneemt, leert hij of zij beamen wat er speelt in het levensverhaal, inclusief wat pijnlijk en onverteerbaar is. Gemis dat genomen wordt, opent de poort naar zin ontdekken en inspireert de zoeker om dieper verbonden te raken met het leven als geheel. Op de reis die voert langs het dragende principe van 'zin ontdekken', vervult de context van het innemen van een plek in een grotere ordening een cruciale rol. De kunst is de aandacht zowel bij jezelf als bij de ander te houden in de waarachtige ontmoeting. De terugkeer naar jezelf is de sleutel voor contact op een dieper niveau. Wie zichzelf onder ogen durft te komen kan aanwezig en nabij zijn voor anderen. Dan kunnen intense momenten van zinontdekking ontstaan en vervolgens bewaard blijven in ieders hart. De uitgangspunten vinden plaats in de relatie met onszelf, in de relatie met de ander(en), in de relatie met de natuur en met wat nog groter is. Ze krijgen betekenis in de ontmoeting; daar komen zij tot leven.

6. Overdracht als leerlandschap

Onze overdracht in de ethische relatie is altijd in het spel. Je kunt in de ontmoeting niet anders dan overdragen, dat is een gegeven. Wie zich bewust is van zijn overdrachtsthema's – de herhalende patronen die meer van doen hebben met vroeger dan met nu – en kan ontrafelen wat bij wie hoort, heeft een vruchtbare ingang in het werk. Het aansturen van het leren kan dan alle ruimte krijgen. Alles mag er zijn. Het vraagt wel zelfonderzoek en een milde glimlach: ik was hier al eens, kennelijk moet dit nog een keer. Juist dit perspectief opent nieuwe vergezichten. Je kunt de ontmoetingsruimte en de overdracht die daarin speelt ook als leerlandschap verkennen. Zodra we ons sluiten in plaats van ons ontsluiten, kunnen we de ethische relatie niet dienen. De ander heeft voelsprietten voor wat je als professional nog niet hebt aangenomen. Ons groepsgeweten kleurt ons referentiekader. De ander tast dat kader instinctief af. Hij voelt vanbinnen onbewust aan waar jouw defensiemechanismen zitten. Hij checkt waar hij wel en niet aan mag komen. Waar je nog blind bent, zie je bijvoorbeeld je destructief recht en de consequenties van je handelen niet, je voelt je onschuldig. Het lastige is dat je juist daar waar je je mores, je geboden en verboden het sterkst leeft, je daar geen feedback op krijgt en er niet op aangesproken wordt.

Haar supervisante maakt een aantal sterke en uiterst pijnlijke ervaringen van uitgesloten worden mee. Dat kende ze al vanuit haar huis van herkomst, maar nu komt ze het in haar volwassen leven tegen. 'Er moet toch iets zijn,' zegt ze, 'dat ik telkens uitgesloten word? Welke feedback geven mensen mij niet?' 'Dat is een mooie vraag!', zegt de supervisor. 'Als ik je de feedback die je niet krijgt zou geven, zou je die dan aannemen?' Even is ze stil. 'Nee, waarschijnlijk niet. Daarvoor moet je wel van goeden huize komen', zegt ze met een lach. 'Daar heb je je antwoord op je eigen vraag al', zegt de supervisor. 'Zullen we eens kijken wat je van jezelf uitsluit?'

Zicht krijgen vraagt van je om aan anderen de vraag van ethisch onderzoek te stellen: welke feedback kan jij mij niet geven? Of specifieker: welke feedback rondom seksualiteit, verlies, verraad, macht, geld kan jij mij niet geven? Precies daar, op die plek, daar is de sluitsteen te vinden van het meesterschap in ons ambacht. Door de feedback aan te nemen en innerlijk onderzoek te doen, kan wat nog niet aangenomen is transformeren tot dragend principe.

Terugkeer als sleutel en als ethische taak

De verbinding met je hart maakt het eenvoudiger om open in het contact te staan en jezelf niet te veroordelen. De terugkeer naar jezelf is de sleutel naar diepgang in de ontmoeting. In alles wat spanning oproept, zijn we geneigd tot vluchten of tot het versterken van controle, om zo onszelf en onze gevoelens de baas te blijven. Daar zetten we onszelf in de ontmoeting vast, met de neiging om het gebied waar we getroffen werden, buiten te sluiten of ermee te fuseren. Daar waar wij ons verborgen hebben, begint de weg naar huis. Terug naar waar je ooit vertrok of vandaan bent gevluht.

In de ethische sensitiviteit oefen je je in het vasthouden van focus en diepgang en ontwikkel je een zintuig voor je eigen vertrekbewegingen en voor je 'vertrokken zijn'. De beweging van terugkeer is in de ethische relatie een overkoepelend principe; met dat de ontmoetingsruimte sluit, valt ook de ethische relatie weg. De opgave is dat je bewustzijn ontwikkelt op het vertrekken en vertrokken zijn en je weer op zoek gaat naar de plek waar gewaarzijn woont. Hier maak je je verantwoordelijk voor; zodra jij weer present bent kan het levensgebeuren tussen jou en de ander zich weer openen en is de ethische relatie weer mogelijk. Het is van de menselijke maat om ook uit de ontmoeting te vertrekken. Gewaarzijn ontwikkelen op je signalen van vertrokken zijn, geeft je het vermogen om de overkoepelende ethische taak aan te nemen: de terugkeer tot presentie is de overkoepelende ethische taak.

7. De consequenties van handelen als ingang voor je eigen leren nemen

Ethiek staat bij Phoenix in het teken van het gehele netwerk van relaties; het gaat over hoe de consequenties van ons handelen en dat van onze cliënten, klanten, deelnemers of medewerkers met ruimere velden van relaties verbonden zijn. In ethische zin verhoud je je tot al die velden. In het ambacht zijn er rechten en plichten in het je verhouden tot jezelf, tot de ander en tot partijen daar weer omheen. Er is een 'dit kan wel' en 'dit kan niet', een 'dit dient wel' en 'dit dient niet' in de relatie. Ethiek gaat ook over leren omgaan met de grote dilemma's die het leven met zich meebrengt, met vragen waar geen sluitend antwoord op is. Juist in ons handelen is het belangrijk elkaar een spiegel voor te houden en te onderzoeken welke rimpeling van betekenis een 'steentje in de vijver' kan hebben. Het richtsnoer van ethiek is met welke waarden je verbonden bent en waar je verantwoordelijkheid voor draagt. Zelfreflectie op je doen en laten is hier onlosmakelijk aan gekoppeld: een innerlijk wegen van je besluiten en het onder ogen komen van de consequenties van je handelen voor jezelf, de ander en de anderen daar weer omheen.

De supervisant staat voor een dilemma. Hij heeft een contract gesloten om een eigenaar van een bedrijf in de bio-industrie van dienst te zijn met zijn bedrijfsvoering. Hij kan er niet van slapen. De beelden die hij zag bij de rondleiding door het bedrijf houden hem klaarwakker; het gebrek aan welzijn van de dieren grijpt hem diep aan. Tegelijkertijd kan hij de opdracht goed gebruiken. Hij onderzoekt zijn dilemma in supervisie en komt bij de eigenaar van het bedrijf terug op zijn besluit. Hij meldt dat hij het aangegane contract van zijn kant wil verbreken.

In de bereidheid om de consequenties van je handelen te nemen, daarin te ontdekken wat er voor jou te leren valt en die leeropgave aan te nemen, blijf je een leven lang leerling van het leven, je leerweg toegewijd.

Ethische reflectie en de ethische relatie als richtsnoer en leerweg

Je scherp houden in je ethisch handelen en je hieraan blijvend toetsen, vraagt een ontmoetingsplaats. Om als professional te blijven groeien in bewegingsruimte rond vertrouwde normen en waarden hebben we een buiten nodig, de blik van de ander, bijvoorbeeld via supervisie. Om daar te kijken waar we nog niet gekeken hebben en gevoelens van schuld en onschuld tegen het licht te houden. Dat vraagt innerlijke rust en bewust stilstaan. Ethische reflectie biedt in het terugkerende onderzoek naar of je het juiste deed ook inspiratie; je ontdekt hoe juist in de beperking de sleutels liggen voor het overstijgen. Je wordt er voller, rijper en rijker van en je groeit in wijsheid.

Onderstaande stappen helpen je hierbij:

- Onder ogen zien van de eigen moraal in een gehechte ontmoeting en relatie met een ander.
- Je handelen ijken aan ordening, levensbeweging en plekbesef.
- Bewustwording van de consequenties van je handelen voor jezelf, de ander(en) en de wereld daar omheen.
- Onderzoek van de wortels van je moraal, de lagen van het geweten, ook rondom in- en uitsluiten, erkennen en miskennen.
- Belichaamd ervaren hoe je uit verbinding gaat en aannemen wat er te leren valt: de gave en de opgave om terug te keren tot verbinding.
- Keuzes ten aanzien van je moraal en het nemen van de consequenties daarvan.
- Toetsing van deze keuzes aan je uitgangspunten – bij Phoenix zijn dat autonomie, heilheid, identiteit, integratie en zingeving.
- Handelen naar wat je hebt geleerd: zonder manifestatie of handelen, blijft betekenis uit.
- Uitreiken naar een supervisor of naar intervisiegenoten, zodra je ontdekt dat het leren stopt of verdwijnt.

Uit dit alles blijkt, hoezeer de ethische relatie een existentiële, morele en spirituele leer- en levensweg is en hoe je om gevoed en geïnspireerd te blijven ook een platform voor ontmoeting nodig hebt. Dit platform beogen wij je te bieden in onze ethische bezinningsbijeenkomsten.

Utrecht, Phoenix Opleidingen, juni 2022

Mirjam Broekhuizen

Bas van den Berg

Op basis van teksten, gedachtengoed, inzichten en doorleefde ervaringen van Wibe Veenbaas, Joke Goudswaard, Morten Hjort en Mirjam Dirx.